

Xorazm Bolalar Folklorining Shakllanish va Rivojlanish Bosqichlari Xususida

*Azatova Guliston Norimonovna*¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm bolalar folklorining shakllanish tarixi, rivojlanish bosqichlari haqida fikr yuritilib, bolalar folklori qaysi davrda qanday o'ziga xos xususiyatlarni namoyon etgani haqida ayrim mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, voha bolalar ijodiyotining boshqa folklor namunalaridan alohida ajralib turuvchi jihatlari yuzasidan ham fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: folklor, bolalar folklori, qo'shiq, lirik she'r, madaniyat, urf-odat, Islom dini, "To'rtburchak", "Yigirma bir" o'yinlari, dialektal va mahalliy so'zlar.

Xalq og'zaki ijodi hamma davrlarda ham ijod uchun asosiy poydevor sanalib kelgan. Har bir inson uchun ilhom manbai hisoblangan bu sarchashmada bolalar va kattalarga birdek e'tibor qilingan. Xalq og'zaki ijodini bolalar og'zaki ijodisiz tasavvur qilish qiyin. Bolalar folklori xalqimiz og'zaki ijodining tarkibiy qismini tashkil etadi. Uning o'zi topishmoq, tez aytish, hukmlagich, ovutmachiq, sanamachiq, tegishmachiq kabi ko'p janrlardan tashkil topgan. Kattalarning go'dakka ism qo'yib allalashidan boshlab, toki ulg'aygunga qadar bo'lgan rasm-rusumlar bolalar folklorining bir qismini tashkil etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar folklori haqidagi ilk qarashlar Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida keltirilgan. Unda tarixiy asosdan to bugungi ko'rinishga kelib qolgan folklor namunalari haqida fikrlar bayon etiladi.

Boshqa folklor namunalari singari bolalar folklori ham turli hududlardagi o'ziga xos xususiyatlari bilan rang-baranglik kasb etadi. Xususan, Xorazm bolalar folklori o'zining badiiyati, tili, tovush tizimi, leksik-semantik xususiyatlari bilan boshqa hudud bolalar ijodiyotidan keskin farq qiladi. Xorazm bolalar folklori – Xorazmning o'ziga xos va boy xalq madaniyatining bir qismidir. Bu folklor turiga bolalar uchun mo'ljallangan turli she'rlar, qo'shiqlar, ertaklar, hikoyalar, o'yinlar va maqollar kiradi. Xorazmda bolalar folklori asosan og'zaki ravishda avloddan-avlodga o'tib kelgan va ular xalqning kundalik hayoti, urf-odatlarini, mehnati va an'analari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Xorazm bolalar folklorining shakllanish tarixi O'rta Osiyoning madaniyati va an'analari bilan chambarchas bog'liqdir. Xorazm — qadimdan o'zining boy tarixiy, madaniy va etnografik merosi bilan tanilgan hudud bo'lib, bu yerda bolalar folklori ham alohida o'ringa ega. Xorazm bolalar folklori shakllanishining tarixiy jarayonlari va uning asosiy jihatlari quyidagicha tasvirlash mumkin:

- Qadimiy madaniyat va urf-odatlar. Xorazm hududi qadimda Xorazmiylar davlatiga qarashli bo'lib, bu davrda bolalar uchun o'yinlar, qo'shiqlar va afsonalar rivojlangan. Bolalar folklori o'zining dastlabki shaklida, avvalo, bolalarning kundalik hayoti, o'yinlari va madaniy an'analari bilan bog'liq bo'lgan oddiy iboralar va qo'shiqlardan iborat edi. Bu folklor shakllari asosan bolalarning oromgohlarida, uy-joylarda va o'zaro muloqotda bo'lgan paytlarda yaratilgan.
- Yozma va og'zaki an'analarning rivojlanishi. Xorazmda bolalar folklori ko'proq og'zaki an'analarga asoslangan. O'g'il va qizlarning o'yinlari, raqslar, xalq qo'shiqlari va hikoyalar og'zaki tarzda avloddan-avlodga o'tib kelgan. Ayniqsa, bolalar o'rtasida ko'plab xalq o'yinlari, masalan, "To'rtburchak" yoki "Yigirma bir" kabi o'yinlar mavjud edi. Bu o'yinlar bolalar madaniyatining bir qismi sifatida rivojlanib, o'ziga xos folklor shakllarini yaratgan.

¹ Xorazm Ma'mun akademiyasi tayanch doktoranti

- Islom va uning ta'siri. Xorazmning tarixida islom dinining kirib kelishi bolalar folkloriga o'zgarishlar kiritdi. Islom ta'limotlari va qadriyatlari bolalar folklorida o'z aksini topdi. Masalan, diniy bayramlarda bolalar uchun qo'shiqlar va o'yinlar tashkil etiladigan bo'ldi. Qur'on va hadislarni yodlash, diniy mavzularni aks ettiruvchi o'yinlar bolalar orasida mashhur bo'ldi. Bu davrda bolalar folklori, asosan, diniy ta'limotlar, axloqiy qadriyatlar va odamlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalovchi an'analarga asoslangan.
- Sovet davrining ta'siri. Sovet davrida Xorazm bolalar folkloriga yangi o'zgarishlar kiritildi. Kommunistik ideologiya va sovet madaniyati ta'sirida bolalar folklorida yangi shakllar, masalan, sovet bolalar qo'shiqlari, multfilmlar va o'yinlar ommalashdi. Ammo, Xorazmda milliy madaniyatni saqlab qolish va bolalar folklorini davom ettirishga qaratilgan sa'y-harakatlar davom etdi.

Hozirgi kunda Xorazm bolalar folklori o'zining an'analari va qadriyatlarini saqlab qolgan holda, zamonaviy ta'sirlarga javob berish jarayonida rivojlanmoqda. Yangi avlod bolalari uchun folklor elementlari yangi shakllarda, masalan, multfilm va video o'yinlar orqali qiziqarli tarzda taqdim etiladi. Biroq, Xorazmda hali ham an'anaviy bolalar o'yinlari, qo'shiqlari va hikoyalari katta ahamiyatga ega.

Xorazm bolalar folklorida mashhur ertaklar va hikoyalar ko'p bo'lib, ular ko'pincha axloqiy ma'lumotlar, adolat, dono qarorlar qabul qilish va do'stlikni o'rgatadi. Bolalar uchun yozilgan qo'shiqlar, o'yinlar bilan birgalikda o'rganilgan. Bu qo'shiqlar bolalarning musiqiy ma'lumotlarini shakllantirishda, tilni rivojlantirishda, shuningdek, do'stlikni mustahkamlashda yordam beradi. Xorazm bolalari turli o'yinlarni o'ynashgan, ularning ayrimlari jismoniy faoliyatni, ba'zilar esa aqlli fikrlashni talab qilgan. Bu o'yinlar bolalarni jamiyatda bir-biriga yordam berishga, jamoaviy ishni amalga oshirishga o'rgatgan. Maqollar, topishmoqlar va latifalar ham keng tarqalgan. Bu ular uchun qiziqarli va o'rgatadigan vosita bo'lib, tilni rivojlantiradi va axloqiy qadriyatlarni singdiradi.

Xorazm bolalar folklorining leksik xususiyatlari uning o'ziga xos til va atamalaridan iborat bo'lib, bu folklorning ayniqsa bolalar uchun mo'ljallangan elementlarida namoyon bo'ladi. Xorazm tilining dialekti, undagi o'ziga xos so'zlar, iboralar, va til xususiyatlari bolalar folklorining leksikasida yaqqol aks etadi. Quyidagi leksik xususiyatlarni keltirish mumkin:

1. Dialektal va mahalliy so'zlar: Xorazm bolalar folklorida xorazmning o'ziga xos dialektal so'zlari va iboralar ko'plab uchraydi. Bu so'zlar boshqa o'zbek dialektlaridan farq qiladi va xalqning madaniyati, urf-odatlar va geografik xususiyatlariga mos keladi. Masalan, Xorazmda "tupa" (to'p), "naqqo" (qo'shiq) kabi so'zlar o'ziga xos bo'lishi mumkin.
2. O'yinlarda ishlatiladigan leksika: Bolalar o'yinlarida qo'llaniladigan so'zlar ko'pincha o'yinning maqsadiga, jarayoniga yoki ma'lum bir faoliyatga bog'liq bo'ladi. Xorazmda bolalar o'yinlari uchun mo'ljallangan so'zlar, shuningdek, ba'zan o'yin o'ynashning bosqichlariga mos keladigan atamalar bo'ladi. Masalan, "beshlik" (yigirma) yoki "peshqadam" (oldinga siljigan o'yinchi) kabi iboralar mavjud.
3. Topishmoqlar va maqollar: Xorazm bolalar folklorida ishlatiladigan topishmoqlar va maqollarda ko'pincha qisqacha va mazmunli leksika ishlatiladi. Bu so'zlar bolalar uchun tushunarli, ammo ular orqali aqliy rivojlanish, tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, "o'tgan vaqt qaytmaydi" kabi maqollar yoki "tosh qotgan yerdan suv topilmaydi" kabi topishmoqlar.
4. Qo'shiqlar va lirik she'rlar: Xorazm bolalar folklorida qo'shiqlar va lirik she'rlar o'ziga xos leksik xususiyatlarga ega. Ushbu qo'shiqlarda tabiat, o'yinlar, kundalik hayot va bola uchun muhim bo'lgan masalalar tasvirlanadi. Leksik jihatdan bu qo'shiqlar oddiy, ammo ritmik va ohangdor bo'lib, bolalarning tilni o'zlashtirishiga yordam beradi.
5. An'anaviy atamalar va iboralar: Xorazm bolalar folklorida qo'llaniladigan ba'zi an'anaviy atamalar va iboralar ham alohida o'rin tutadi. Masalan, "yigit bo'lsang, shuni bil" yoki "ko'k chiroqda turibdi" kabi iboralar xalq og'zaki adabiyotiga xos bo'lib, bolalarga o'zaro hurmat va axloqiy qadriyatlarni o'rgatadi.

6. Sodda va izohli soʻzlar: Xorazm bolalar folklorining leksikasida soʻzlar koʻpincha sodda va tushunarli boʻladi. Bu, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarga moʻljallangan sheʼrlar, qoʻshiqlar va hikoyalarda oʻzini namoyon qiladi. Leksik vositalar bolalar tilini rivojlantirish, lugʻat boyligini oshirishga xizmat qiladi.

Xorazm bolalar folklorining leksik xususiyatlari uning boy madaniy merosini aks ettirib, bolalar tilini rivojlantirishda, ularni jamiyatga moslashish va axloqiy qadriyatlarni oʻzlashtirishda muhim rol oʻynaydi.

Xulosa qilib aytganda, Xorazm bolalar folklori shakllanishi va rivojlanishi turli tarixiy davrlar va madaniy taʼsirlar bilan bogʻliq boʻlib, bu jarayon davomida xalqning qadriyatlari va madaniy merosi mustahkam saqlanib qolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Boychechak. Bolalar folklori. Mehnat qoʻshiqlari. Koʻp tomlik. Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar O.Safarov va K.Ochilov. – T.: Gʻ.Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1984
2. Mirzayev T., va b. Oʻzbek xalq poetik ijodi. Toshkent: Oʻqituvchi.1990.
3. Masharipova Z. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi. T., 2008
4. Safarova N. Oʻzbek bolalar oʻyin folklori tabiati. – T.: Fan, 2008.
5. Oʻzbek bolalar antologiyasi. Sheʼriyat. 1-qism. –Sharq. –T.: 2006.
6. Пардаева, И. (2020). Идея, художественность, содержание и порядок. Иностранная филология: язык, литература, образование, (1 (74)), 74-77.
7. Pardaeva, I. (2020). Mesnavi “Tarihi Muluki Ajam”-The fruit of the scientist's rational thinking. Solid State Technology, 63(6), 159-168.
8. Pardaeva, I. M. (2014). ON THE EXAMPLE OF THE ARTISTIC AND HISTORICAL PROSE OF NAVOI IN TURKISH. The Way of Science, 73.

